

НАСИРХОДЖАЄВА ДІЛАФРУЗ¹
ЯЦЕНКО ОЛЬГА²
ТОПІЛДІЄВ СОХІБЖОН³
БІБЛА ІВАННА⁴

Глобальна продовольча безпека: стан, проблеми та напрями забезпечення

АНОТАЦІЯ. Питання взаємозв'язку між торгівлею та продовольчою безпекою не втрачає актуальності протягом десятиліть, а ситуація у світі, спричинена поширенням пандемії covid-19, дістала ще більшого висвітлення в регуляторному режимі на багатосторонньому рівні, включаючи мету сталого розвитку (ЦСР) № 2 щодо ліквідації голоду. У цій статті аналізуються теоретичні та наукові аспекти безпеки країни та вплив пандемії коронавірусу на економіку Узбекистану, а також на розвиток країни, детальний опис та аналіз багатосторонніх правил у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією, щоб відповідати сучасним вимогам реагування на продовольчу безпеку, а також розробка рекомендацій щодо адаптації правил торгівлі цими товарами для Узбекистану.

У статті розкрито економічну сутність глобальної продовольчої проблеми в контексті сталого розвитку та описано підходи до визначення рівнів забезпечення країн продовольством. Встановлено основні детермінанти міжнародної торговельної інтеграції та її місце в міжнародному співробітництві для забезпечення продовольчої стабільності. Велику увагу приділено інституційним механізмам вирішення глобальної продовольчої проблеми та винятковій ролі в ній Світової організації торгівлі (СОТ), Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), неформальних коаліцій та асоціацій.

Пандемія коронавірусу, яка сколихнула світ, впливає не лише на Узбекистан, а й на економіку розвинених країн. Ситуація, що склалася в цій сфері, звужує ділову активність та знижує інвестиційну привабливість Узбекистану, серйозно підриває репутацію країни на міжнародній арені. Сільське господарство є однією з провідних галузей економіки Узбеки-

¹ **Насирходжаєва Ділафруз Сабітханівна** – доктор економічних наук, професор кафедри фундаментальної економіки Ташкентського державного економічного університету (Ташкент, Узбекистан). Сфера наукових інтересів: конкурентоспроможність національної економіки, конкурентна політика, інвестиційна привабливість, розвиток легкої промисловості. Електронна адреса: ndiliya7@gmail.com. ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3465-9204>

² **Яценко Ольга Миколаївна** – доктор економічних наук, професор, професор і заступник завідувача кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Дослідження присвячені різностороннім аспектам проблем торговельно-економічної інтеграції України у світовий простір в умовах глобальних викликів та глобалізації агропродовольчих ринків. Електронна адреса: yacenkooolgakneu@gmail.com. ORCID <http://orcid.org/0000-0003-4399-2217>

³ **Сохібжон Рахіймонович Топілдєв** – доцент Ташкентського державного економічного університету (м. Ташкент, Узбекистан). Сфера наукових інтересів: сільське господарство, міжнародна економіка, агробізнес, продовольча безпека.

⁴ **Бібла Іванна Ігорівна** – доктор філософії (економіка) Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна). Сфера наукових інтересів: міжнародна економіка, міжнародна торгівля, торгова політика, глобальна продовольча безпека. Електронна пошта: ivanna_biletska@ukr.net ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0689-2006>

стану, частка якої у валовому внутрішньому продукті становить 28,8 %. Після здобуття незалежності Узбекистан вжив заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки за двома напрямками: розширення сільських територій і виділення нових, перегляд складу посівів. Виявлено, що 53,2 % продукції сільського господарства — рослинництво, 46,8 % — тваринництво; у сільському господарстві зайнято близько 3,7 млн осіб, що становить 27,2 % сільського населення, у селі проживає половина населення країни.

Головною метою реформування аграрного сектору кожної країни — досягнення незалежності у постачанні продуктами харчування, що має важливе соціально-економічне значення. Потреба у самозабезпеченні продуктами харчування являє собою одну з умов збереження незалежності, економічної безпеки та соціальної стабільності країни, подальшого забезпечення продовольчої безпеки країни, наповнення ринку якісними, безпечними і доступними продовольчими товарами, посилення закупівельної діяльності, влади населення, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та розвитку здорового конкурентного середовища, а також існуючих системних проблем у цій сфері.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобальна продовольча проблема, продукти харчування, тоталітарний, споживання, товар, коронавірус, пандемія, глобальний, ВВП, ціль сталого розвитку (ЦСР), СОТ (Світова організація торгівлі).

Вступ

Сучасні динамічні глобальні процеси перетворюють світову економіку на середовище постійної взаємодії національних економік, в якому головним трендом виступає активізація інтеграційних процесів, динамізація міжнародної торгівлі та лібералізація міжнародних торговельних відносин. Зазначені тенденції зумовлюють низку можливостей і загроз для розвитку світового господарства в цілому та Узбекистану зокрема, серед яких глобальні проблеми все гостріше постають перед людством. Ключове місце серед глобальних питань належить продовольчій проблемі, значимість якої визначається першочерговою потребою людини в їжі у структурі загальних потреб, і вирішення якої ускладняється взаємопов'язаністю причин її виникнення та способів вирішення. Тенденції розвитку світової економіки переконливо свідчать, що одним із найефективніших методів досягнення продовольчої безпеки країни та забезпечення сталого розвитку є інтеграційний вектор економіки з ефективною торговельною політикою та розвитком аграрного сектору відповідно до інноваційного типу.

Питання браку продуктів харчування досліджувалося від початку розвитку економічної думки, але в концептуальному плані продовольчу проблему почали досліджувати та вивели на глобальний рівень лише у XX ст. Ключові причини посилення глобальної продовольчої проблеми запропоновано розглядати у вигляді таких груп: економічна, екологічна, соціальна (рис. 1).

Рис. 1. Основні причини виникнення та посилення глобальної продовольчої проблеми

Джерело: узагальнено авторами.

До економічної групи можна віднести низький рівень життя і крайню бідність населення, недостатні темпи економічного зростання, несправедливість світових умов торгівлі продовольством, неефективне державне управління; до екологічної групи входять зміна кліматичних умов, екстремальні погодні явища, зменшення родючості орних земель, виснаження сільськогосподарських ресурсів і забруднення води; до соціальної групи належать такі причини, як кваліфікаційно-технологічна неспроможність до сучасного ведення агробізнесу, збройні конфлікти та війни, особливо небезпечні захворювання.

Глобальна продовольча проблема нині є одним із найгостріших викликів у контексті сталого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

**ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ З ПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОБЛЕМОЮ
ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

ЦСР	Взаємопов'язаність з продовольчою проблемою	Напрями вирішення
Подолання бідності	Економічна недосяжність їжі	Інклюзивний сільський розвиток, сталі інвестиції та навчання фермерів
Подолання голоду	Економічна та фізична доступність продовольства, якість та безпека, природні ресурси та стійкість	Підвищення продуктивності праці в аграрному секторі та доходів дрібних виробників, забезпечення стабільності поставок та сталого розвитку
Міцне здоров'я	Дитяча затримка в рості, ожиріння серед дітей та дорослих	Досягнення продовольчої забезпеченості та норм здорового харчування
Якісна освіта	Бар'єр для отримання освіти на високому рівні	Підвищення обізнаності про харчування, продовольчих відходів, сільськогосподарських проблем та шляхів їх подолання
Гендерна рівність	Різний доступ до ресурсів у жінок та чоловіків; близько 40 % с/г робочої сили у країнах, що розвиваються	Підвищення доходів фермерів через залучення до агровиробництва жінок, можливість інвестування в здоров'я та освіти дітей
Чиста вода та належні санітарні умови	Посуха посилює голод та недоїдання	Інвестиції в управління прісноводними екосистемами та санітарно-гігієнічними спорудами
Відновлювана енергія	Високе споживання енергії на виробництво та доставку їжі	Просування доступної та чистої енергії, такої як етанол із сільськогосподарських відходів
Гідна праця та економічне зростання	С/г забезпечує роботою значну частину населення в сільських місцевостях та займає ключове місце у світовій торгівлі	Робота в агросекторі для забезпечення гідної оплати
Інновації та інфраструктура	Вирішальне значення для підходу до циркулярної економіки	Вирішення проблем харчових втрат і відходів
Скорочення нерівності	Дефіцит харчування в перші роки може спричинити затримку росту; дефіцит заліза може призвести до проблем з інтелектуальним розвитком і послаблення імунної системи	Соціальна допомога незахищеним верствам населення, підвищення обізнаності про харчування

Закінчення табл. 1

ЦСР	Взаємопов'язаність з продовольчою проблемою	Напрями вирішення
Сталий розвиток міст та спільнот	Швидкий приріст населення та урбанізація спричиняють збільшення попиту на воду, землю та екологічно раціональне харчування. Швидка урбанізація сприяє зростанню нездорової дієти та збільшенню харчових відходів на стадії споживання	Доступ до впровадження інновацій на всіх етапах виробництва та поставки харчових продуктів
Відповідальне споживання	На сільське господарство припадає близько 70 % світового використання води та близько 30 % викидів парникових газів	Зміна способу споживання та виробництва їжі
Боротьба зі зміною клімату	Повені та інші екстремальні погодні ситуації створюють ризик для виробництва продуктів харчування. Посуха підриває продуктивність сільськогосподарських культур та худоби	Зменшення викидів парникових газів, модернізація агротехнологій
Збереження морських екосистем	Перевилов риби, зменшення морських видів більш ніж втричі, забруднення світового океану пластиковими упаковками	Розробка альтернативних пластику пакувальних відновлюваних матеріалів
Збереження екосистем суші	Щорічна втрата родючого ґрунту, сільське господарство як основна причина зменшення покривів лісів	Зміна технологій фермерства
Мир та справедливість	Політична чи інша нестабільність сприяє дефіциту продовольства	Забезпечення продовольчої стабільності
Партнерство заради стійкого розвитку	Міжнародна співпраця сприяє знищенню голоду та харчовій стійкості	Сприяння стійкості глобальних ланцюгів постачання продовольства, зменшення відходів, забезпечення доступу усіх людей до їжі

Джерело: узагальнено авторами.

У дослідженні визначено, що забезпечення глобальної продовольчої безпеки є критично важливою передумовою досягнення "Цілей 2030", оскільки харчування є одночасно як виробником, так і маркером розвитку. Покращене харчування виступає платформою для прогресу в галузі охорони здоров'я, освіти, працевлаштування, розширення прав і можливостей жінок та зменшення рівня бідності та нерівності, крім того, воно може закласти основу для мирного, безпечного та стабільного суспільства.

Першочергова важливість вирішення продовольчої проблеми підтверджується також і тим, що вона органічно пов'язана та може посприяти вирішенню інших проблем, таких як економічна, екологічна, енергетична, демографічна та інші. Проте, з іншого боку, лише стабільне економічне зростання є запорукою подолання проблеми голоду та хронічного недоїдання у світі. Тому окрема увага приділена міжнародній торговельній інтеграції, яка має всі шанси зайняти лідируюче місце серед найефективніших способів розв'язання глобальної продовольчої проблеми. Визначено, що основними детермінантами міжнародної торговельної інтеграції є мотиви (в основі яких можуть лежати спільні, або взаємовигідні, або взаємоприйнятні інтереси), передумовами створення інтеграційного угруповання слугує економічна, соціальна, екологічна чи геополітична доцільність, суб'єктами можуть виступати компанії, країни чи діючі інтеграційні об'єднання, об'єкти визначаються за домовленістю між компаніями або можуть виступати товари, послуги, права на об'єкти інтелектуальної власності, механізми створення (це започаткування інтеграції або приєднання до існуючих інтеграційних об'єднань), масштаби інтеграційної взаємодії (корпоративна, міждержавна, регіональна, континентальна, трансконтинентальна), вірогідними варіантами розвитку інтеграційного угруповання можуть бути екстенсивний сценарій, що передбачає збільшення кількості учасників, інтенсивний – передбачає розширення об'єктів інтеграції, позитивним сценарієм буде перехід на наступний етап інтеграції та негативним – дезінтеграція чи припинення співробітництва.

Продовольча безпека населення – один із головних складників будь-якої держави, що визначають якість життя її громадян. При цьому досягнути гідного рівня якості життя всіх категорій населення можна лише за умов наявності повноцінної фізичної та економічної доступності продуктів харчування стандартизованої якості, що відповідає санітарно-гігієнічним нормам і не шкодить довкіллю. Продовольчу безпеку слід розуміти як можливість держави через адміністративний апарат управління гарантувати забезпеченість (фізичну та економічну) членів суспільства продуктами харчування (включаючи питну воду) у кількості та якості, що відповідають стандартам, встановленим системою охорони здоров'я або перевищують їх із одночасним дотриманням раціонального використання продовольства, оптимізації системи його дистрибуції, переробки залишків та сталого природокористування, незалежно від соціально-економічної, політичної, екологічної або епідеміологічної ситуацій^{5,6}.

⁵ Burkovska A., Shebanina O., Lunkina T., Burkovska A. (2021). Ensuring food security in the context of the sustainable development of agriculture. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. No. 3(44). P.337-345. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.%2030>

⁶ Shebanina O., Golubeva O., Burkovska A. and Radzevicius G. (2018). The investment in the meat sector in the context of food security in Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. No. 40(3). P. 393-402. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.37>

Також можна назвати «Стратегію дій у п'яти пріоритетних напрямках розвитку Республіки Узбекистан на 2017–2021 роки», затверджену Указом Президента Узбекистану Ш. М. Мірзієєвим від 7 лютого 2017 р. № 4947, що є другорядною Конституцією цього періоду, оскільки в ній відображені основні правила та заходи щодо розвитку та оновлення країни на наступні п'ять років. Ця «мала Конституція», як і Конституція Республіки Узбекистан, ставить головним завданням прийняття законів, указів і рішень, які слугуватимуть подальшому вдосконаленню відносин між людьми, суспільством і державою. У цьому сенсі це документ, який підносить принцип верховенства права до нових рівнів.

На основі вивчення досвіду розвинутих країн у реалізації стратегії розвитку в Узбекистані на 2017–2021 роки реформи, що проводяться в країні, спрямовані на подальше вдосконалення сільського господарства на основі моделей, які використовуються в інших країнах. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки Узбекистану. Ця галузь є одним із найперспективніших джерел нарощування експортного потенціалу у забезпеченні потреб населення в продуктах харчування та переробної промисловості у сировині.

Вважається актуальним виконання важливих завдань, поставлених у «Стратегії дій» у п'яти пріоритетних напрямках розвитку Республіки Узбекистан на 2017–2021 рр. Президента Республіки Узбекистан Ш. Мірзієєва, а також на основі світового досвіду розвивати аграрний сектор і створювати аграрну інфраструктуру, виробляти та експортувати готову сільськогосподарську продукцію⁷.

Продовольча безпека зумовлює створення необхідної економічної та організаційної основи для розвитку сільського та водного господарства, необхідність створення додаткових умов для фермерських господарств у здійсненні структурних перетворень і впровадження ринкових механізмів у Республіці Узбекистан. Сьогодні сучасні дослідження з поглибленим аналізом стану кластерної системи вважаються актуальними для модернізації сільського господарства Узбекистану, впровадження нової техніки та передових технологій, підвищення ефективності використання обмежених земельних і водних ресурсів, капіталу та трудових ресурсів, а також здешевлення продуктів і овочів і фруктів в нашій країні.

Огляд літератури

В умовах прискорення глобалізаційних процесів у ринковій економіці та світовій економічній системі активізуються наукові дослідження проблем економічної безпеки, зокрема продовольчої. Проблеми економічної безпеки в країнах СНД, у тому числі продовольчу, досліджують А. Архипов,

⁷ Strategy of Actions in five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021. Decree No. 4947 dated February 7, 2017.

Н. Н. Вашекин, Є. Н. Ведута, М. І. Дзлієв, А. М. Джонларов, А. В. Колосов. Досліджено в наукових працях Є. Олейнікова, В. К. Сенчагов, М. Спанов та інші. Їх праці присвячені питанням економічної безпеки країни, зокрема, продовольчої безпеки. Проблеми економічної безпеки в Узбекистані досліджувалися в наукових працях Г. П. Абулькасимов, А. А. Ісаджанов, Ш. Р. Кобільов, А. Х. Содіков, К. З. Фармонов та інших. У роботі Г. П. Абулькасимова ці питання висвітлюються з позицій країни, підприємства, особи, внутрішньої та зовнішньої, забезпечення економічної безпеки та продовольчої безпеки у сфері господарсько-фінансової діяльності. А. А. Ісаджанов досліджував зовнішні аспекти економічної безпеки та питання підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Проте теоретичні та практичні питання продовольчої безпеки Узбекистану ще потребують достатнього вивчення.

Вивченням переваг від зростання міжнародної торгівлі товарами агропродовольства у своїх роботах займалися: А. Андрейченко, Л. Гальперіна, Т. Зінчук, С. Коляденко, Д. Лаборде, В. Мартін, З. Мехрабі, Ю. Наумко, Т. Нич, Н. Раманкути, В. Річіарді, Ю. Чен та інші. Проблематика продовольчого стану країн часто виступає наскрізною темою у роботах Д. Варшлея, А. Гаутам, Дж. Глаубера, Р. Зуряк, Дж. Минакші, М. Поуделя, П. Поуделя, Д. Роя, Р. Січе та інших. Дослідження факторів, що впливають на загострення продовольчої проблеми та потенційних напрямів її вирішення, висвітлено в наукових працях О. Березіна, С. Внучко, Л. Германенко, О. Котикової, О. Скидана, О. Шебаніної, О. Яценко та інших. Емпіричні дослідження щодо впливу лібералізації торгівлі на продовольчу забезпеченість проводили у своїх роботах П. Барлов, Н. Діко, Є. Ілох, Б. Колуччи, С. Ліанг, Р. Лупстра, Дж. Нзума, Х. Нянгіто, Х. Оммех, М. Пасара, В. Тарасюк, Дж. Фуско, С. Херас та інші. Дослідженню міжнародної торговельної політики в умовах економічної глобалізації присвячені роботи: І. Бураковського, А. Кіреєва, П. Кругмана, Д. Лук'яненко, Т. Мельник, Т. Орехової, А. Поручника, В. Сіденка, Г. Солодковської, Т. Циганкової, О. Швиданенка, О. Шниркова та інших науковців. Неоднозначність соціально-економічних проблем викликаних економічною лібералізацією висвітлена у працях таких вітчизняних дослідників, як Л. Антонюк, О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, Т. Оболенська, А. Поручник, С. Сіденко, Я. Столярчук, А. Філіпенко та інші. Вагомий науковий внесок щодо регіональних торговельних угод, як інструменту лібералізації, зробили зарубіжні вчені С. Баєр, С. Барарі, Дж. Бергstrand, Р. Бхал, В. Вікард, В. Вонг, Л. Калтані, Н. Лояза, Є. Орнелас, С. Парк, Ін Сонг Кім, Р. Чанг та інші. Питання вивчення застосування протекціонізму через регіональні торговельні угоди досліджували С. Білал, О. Булатова, Дж. Гроссман, А. Крюгер, А. Панагарія, В. Панченко, Є. Хелпман. Попри вагомий внесок зазначених вчених існує об'єктивна необхідність подальшого дослідження проблематики з урахуванням національних особливостей і глобальних факторів впливу.

У процесі дослідження широко використовувалися методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, статистичного групування, експертної оцінки, наукової абстракції та інші. За об'єкт дослідження в Узбекистані були взяті виробники харчових продуктів. Головною метою дослідження є пошук дієвих способів підвищення добробуту і доходів населення та забезпечення продовольчої безпеки.

Продовольча забезпеченість країн в умовах посилення торговельної інтеграції

Для комплексного та системного моніторингу ефективності міжнародної торговельної інтеграції в умовах досягнення продовольчої забезпеченості країнами-учасницями запропоновано матричний формат впливу міжнародної торговельної інтеграції на розв'язання глобальної продовольчої проблеми за інтеграційно-інструментальним вектором (що визначається доступом до ринку агропродовольчих товарів, внутрішньою підтримкою агровиробників та стимулюванням конкурентоспроможності експорту) та продовольчо-цільовим вектором, який визначається економічною та фізичною доступністю агропродовольчих товарів, їх якістю і безпечністю та сталим економічним розвитком) (табл. 2).

Таблиця 2

МАТРИЧНИЙ ФОРМАТ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ ЗА ІНТЕГРАЦІЙНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНИМ ТА ПРОДОВОЛЬЧО-ЦІЛЬОВИМ ВЕКТОРАМИ

		Продовольчо-цільовий вектор			
		Економічна доступність	Фізична доступність	Сталий економічний розвиток	Якість та безпечність
Інтеграційно-інструментальний вектор	Доступ до ринку агропродовольчих товарів	+	+	+	+
	Внутрішня підтримка агровиробників	–	+	+ / –	+
	Стимулювання конкурентоспроможності експорту	+	+ / –	+ / –	+

Примітка: «+», «–» – наявність чи відсутність взаємозв'язку.

Джерело: розроблено авторами на основі^{8, 9}.

⁸ Bazaluk, O., Yatsenko, O., Reznikova, N., Bibla, I., Karasova, N., & Nitsenko, V. (2022). International integration processes influence on welfare of country. *Journal of Business Economics and Management*, 23(2), 382–398. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16228>

⁹ Yatsenko, O., Meyers, W. H., Iatsenko, O., & Biletska, I. Modeling of development processes of bilateral trade and economic integration between countries. *Economic Annals-XXI: Volume 168, Issue 11-12*, Pages: 18-23, June 11, 2018. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-04>; <http://soskin.info/en/ea/2017/168-11-12/Economic-Annals-contents-V168-04>

Продовольчий стан країн визначається здатністю країни не лише за рахунок власних ресурсів забезпечити продуктами харчування потреби населення країни, а й з активним використанням переваг міжнародного співробітництва, зокрема, імплементації окремих аспектів аграрної політики розвинених країн у політику країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн, що посприє не тільки зростанню врожайності, покращенню продовольчої забезпеченості країни, але й досягненню більшої частки у експорті товарів на глобальному ринку та покращенню економічної безпеки країни загалом. Розраховані усереднені показники врожайності основних груп товарів топ-10 країн – експортерів сільськогосподарської продукції дозволили встановити, що крім розвинених країн (таких як ЄС, США та Канада), високі показники врожайності показали деякі з країн-лідерів з експорту сільськогосподарських товарів, такі як Бразилія, Індонезія та Мексика, що є результатом ефективного ведення сільського господарства за допомогою аграрної політики, що включає підтримку сфери агровиробництва з боку держави, залучення іноземних інвестицій та імплементацію результатів науково-технічного прогресу в усі стадії сільськогосподарського виробництва (табл. 3). У решті досліджених країн (Китай, Таїланд, Аргентина, Індія та Україна) показник врожайності перевищує або максимально приближений до середнього світового рівня тільки по тих групах товарів, на яких спеціалізується країна. Отже, ведення сільського господарства в цих країнах відбувається з неповним використанням наявного потенціалу і одним із вагомих чинників цього є низький рівень впровадження інноваційних розробок та прогресивних надбань у його межах.

Основним показником моніторингу прогресу щодо подолання голоду є поширеність недоїдання, згідно з яким більшість голодуючих людей проживає у країнах, що розвиваються. Поширеність недоїдання в країні вимірюють у відсотках від загальної кількості населення. Цей показник – традиційний показник ФАО, який використовується для контролю за голодом на глобальному та регіональному рівнях. Для країн, поширеність недоїдання у яких становить нижче від 2,5 %, – автоматично присвоюється рівень недоїдання у 2,5 %. Проте протягом останніх десятиліть цей показник підлягає все більшій критиці, адже враховує лише калорійність і не включає дані про якість спожитої їжі (включаючи споживання білка, вітамінів та мінералів)¹⁰. Моніторинг рівня продовольчої безпеки проводиться на основі 30 індикаторів, які сформовані в чотири групи: наявність, доступ, стабільність та використання^{11, 12}. Кожен з

¹⁰ Fanzo J. Ethical issues for human nutrition in the context of global food security and sustainable development. *Global Food Security*. 2015. Vol. 7. P. 15-23. DOI: 10.1016/j.gfs.2015.11.001.

¹¹ Банах О.І. Огляд та аналіз міжнародних та вітчизняних методик оцінювання продовольчої безпеки. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 1-2 (07). С. 94-102

¹² Раманаускас Ю., Білецька І. Моделювання рівня поширеності недоїдання в регіонах та їх продовольча безпека. *Вчені записки*. 2019. № 20. С. 17-29. DOI: 10.33111/vz_kneu.20.19.01.02.012.018

індикаторів виступає або стимулятором, або дестимулятором продовольчої проблеми.

Таблиця 3

**УСЕРЕДНЕНІ ПОКАЗНИКИ ВРОЖАЙНОСТІ ОСНОВНИХ ГРУП ТОВАРІВ
У 2000–2020 рр., т/га**

Країна	Зернові культури	Цитрусові фрукти	Волокнисті культури	Фрукти	Олійні культури	Бобові культури	Коренеплоди та бульбоплоди	Цукрова тростина	Горіхи	Овочі
ЄС	5,08	19,75	1,68	11,19	2,55	2,42	29,29	66,22	0,84	27,28
США	6,94	30,40	-	23,65	2,81	1,86	42,92	69,07	3,61	31,88
Бразилія	3,94	23,63	0,24	16,11	2,93	0,91	14,88	74,51	0,29	22,67
Китай	5,54	11,86	0,10	14,15	2,43	1,62	18,33	65,27	3,97	21,23
Канада	3,38	-	1,20	10,32	1,93	1,88	25,77	58,59	-	21,55
Таїланд	3,06	12,35	0,90	9,55	10,66	0,90	20,41	65,95	1,45	7,02
Індонезія	4,73	32,44	0,42	22,18	12,13	1,05	17,49	55,72	0,29	9,08
Аргентина	4,27	21,81	0,01	16,54	2,56	1,26	23,61	63,17	2,15	17,63
Індія	2,72	10,07	0,18	12,16	1,32	0,65	20,87	69,24	0,72	13,69
Мексика	3,36	13,07	0,24	13,92	3,79	0,84	26,30	73,36	1,61	18,19
Україна	3,37	-	0,55	7,42	1,65	1,85	14,36	33,88	6,49	17,48
Світ	3,57	14,74	0,15	12,15	2,91	0,90	13,53	65,69	1,19	17,86

Джерело: розраховано авторами на основі ¹³, ¹⁴, ¹⁵.

Станом на 01.01.2020 загальна кількість голодуючих осіб у світі становила 8,9 % від усього населення світу, тобто близько 690 млн людей, які хронічно недоїдають або відчувають гостру нестачу їжі (рис. 2).

¹³ Bazaluk, O., Yatsenko, O., Reznikova, N., Bibla, I., Karasova, N., & Nitsenko, V. (2022). International integration processes influence on welfare of country. Journal of Business Economics and Management, 23(2), 382–398. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16228>

¹⁴ FAO Global Food Crisis Report 2022. – URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9997en/>.

¹⁵ The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. URL: <https://www.fao.org/publications/sofi/2022/en/>

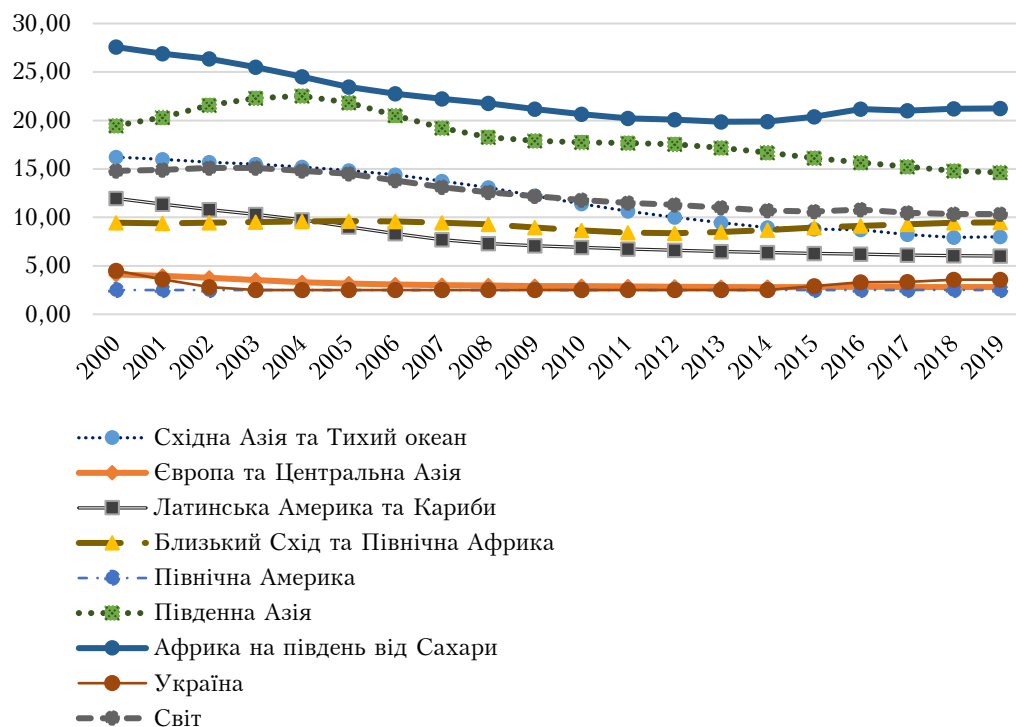

Рис. 2. Поширеність недоїдання у світі, % від населення

Джерело: побудовано автором на основі^{16, 17}.

Крім того, близько 2 млрд осіб не мають можливості повноцінно харчуватися, що зумовлено нестачею своєчасної безпечної та поживної їжі. Для оцінки впливу виробництва агротоварів та економічного стану в країні на поширеність недоїдання в регіонах Східна Азія та Тихий океан, Європа та Центральна Азія, Латинська Америка та Кариби, а також у світі загалом використано модель множинної регресії, за результатами якої встановлено обернену залежність між рівнем недоїдання та показниками індексу виробництва продукції й ВВП на душу населення, тобто стає економічне зростання та агровиробництво здійснюють прямий вплив на зменшення поширеності недоїдання¹⁸.

¹⁶ FAO Global Food Crisis Report 2022. – URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9997en/>.

¹⁷ The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. URL: <https://www.fao.org/publications/sofi/2022/en/>

¹⁸ Бібла І.І. Економічна діагностика продовольчого стану країн в умовах глобальної нестабільності. Вчені записки. 2021. № 22(1). С. 5-13.

Для оцінки впливу окремих факторів на динаміку поширеності недоїдання одним з найчастіше використовуваних методів є інструментарій моделі множинної регресії. Для цього розглянемо такий вигляд моделі (1):

$$\ln(PoU_{it}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) + \beta_2 \ln(FPI_{it}) + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

де PoU_{it} – поширеність недоїдання у регіоні « i » в « t » часі; $GDP \text{ per capita}_{it}$ – ВВП на душу населення у регіоні i в t часі; FPI_{it} – індекс виробництва продукції у регіоні i в t часі; ε_{it} – усі інші фактори, які впливають на рівень недоїдання в регіоні, але не входять до рівняння; β_n – константи (параметри моделі).

Моделі містить припущення, що β_1 і β_2 будуть негативними, оскільки вони є стимуляторами продовольчої проблеми і при їх зростанні рівень поширеності недоїдання буде знижуватися. Моделі може бути використана як для окремої країни, так і для цілого регіону.

Зважаючи на це, використаємо індикатори ВВП на душу населення та індекс виробництва продукції для оцінки їх впливу на поширеність недоїдання у регіонах: Східна Азія та Тихий океан, Європа та Центральна Азія, Латинська Америка та Кариби, Близький Схід та Північна Африка, Південна Азія, Африка на південь від Сахари, Світ (Північна Америка і Україна виключені з моделювання, оскільки поширеність недоїдання у них становить менше від 2,5 % за майже увесь досліджуваний період). У результаті розрахунків отримано сім моделей впливу ВВП на душу населення та індексу виробництва продукції на поширеність недоїдання у кожному з регіонів:

$$\ln(PoU_{it}) = 24,50 - 0,37 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) - 0,4 \ln(FPI_{it}) \quad (2)$$

$$\ln(PoU_{it}) = 21,29 - 0,36 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) - 0,12 \ln(FPI_{it}) \quad (3)$$

$$\ln(PoU_{it}) = 21,93 - 0,23 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) - 0,48 \ln(FPI_{it}) \quad (4)$$

$$\ln(PoU_{it}) = 13,99 - 0,13 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) + 0,96 \ln(FPI_{it}) \quad (5)$$

$$\ln(PoU_{it}) = 22,27 + 0,31 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) - 1,03 \ln(FPI_{it}) \quad (6)$$

$$\ln(PoU_{it}) = 16,6 - 0,31 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) + 0,99 \ln(FPI_{it}) \quad (7)$$

$$\ln(PoU_{it}) = 23,04 - 0,08 \ln(GDP \text{ per capita}_{it}) - 0,37 \ln(FPI_{it}) \quad (8)$$

Для перевірки рівня значущості зв'язку між залежною та пояснювальними змінними використано критерій Фішера, табличне значення якого становить 3,0. У кожній з регресійних моделей (табл. 4) F фактичне $> F$ табличне з надійністю 95 %, і тому можна стверджувати, що модель є статистично значущою і підтверджується гіпотеза про істотну залежність між залежною та пояснювальними змінними в моделях.

Таблиця 4

ОСНОВНІ ВИХІДНІ ДАНІ МОДЕЛЕЙ

Показник	Модель (2)	Модель (3)	Модель (4)	Модель (5)	Модель (6)	Модель (7)	Модель (8)
Коефіцієнт детермінації R^2	0,947	0,963	0,96	0,89	0,51	0,941	0,866
Коефіцієнт кореляції R	0,973	0,981	0,979	0,943	0,717	0,969	0,931
F фактичне	143,96	207,99	191,99	64,4	8,47	126,46	51,64

Джерело: розраховано авторами.

Зважені коефіцієнти детермінації коливаються в межах від 0,51 до 0,963 і показують, що варіація поширеності недоїдання визначається варіацією ВВП на душу населення та індексом виробництва продукції на 94,7 % для регіону Східна Азія та Тихий океан, 98,1 % для регіону Європа та Центральна Азія, 97,9 % для регіону Латинська Америка та Кариби, 94,3 % для Близького Сходу та Північної Африки, 71,7 % для Південної Азії, 96,9 % для регіону Африка на південь від Сахари та 93,1 % для Світу. Коефіцієнт кореляції для всіх моделей, крім моделі (5), наближається до 1, тобто існує міцний зв'язок всіх пояснювальних змінних із залежними.

Результати регресійного аналізу для моделей (2), (3), (4) та (8) підтвердили гіпотезу про те, що збільшення ВВП на душу населення та індексу виробництва продуктів харчування в регіоні позитивно впливає на рівень поширеності недоїдання в регіоні, тобто призводить до зниження цього показника. Моделі (5), (6) та (7) для країн Африки та Південної Азії не підтвердили гіпотезу моделі, що можна пояснити швидким зростанням кількості населення у кожному з регіонів^{19, 20}. За даними спеціалізованих організацій ООН, до 2050 р. населення світу зросте на 3,6 млрд і досягне 9,7 млрд людей, основний приріст очікується на країни, що розвиваються, зокрема, країни Африки та Азії^{21, 22}. Для країн Африки це веде до того, що рівень виробництва харчової продукції зростає непропорційно зростанню кількості населення і поширеність недоїдання в регіоні збільшується, навіть не зважаючи на збільшення виробництва продуктів харчування. Для країн Південної Азії існує схожа диспропор-

¹⁹ Crops. FAOSTAT: web site. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>

²⁰ The state of food security and nutrition in the world. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2019. 212 p.

²¹ Osaulenko O., Yatsenko O., Reznikova N., Rusak D., Nitsenko V. (2020). The productive capacity of countries through the prism of sustainable development goals: challenges to international economic security and to competitiveness. Financial and credit activity: problems of theory and practice. Vol 2, No 33. P. 492-499. Режим доступу до ресурсу: <http://fkd.org.ua/article/view/207214>

²² Yatsenko O., Tsygankova T., Zavadzka Y., Horbachova I., Khoroshun O. (2020). Global agri-food market: consumer trends and challenges Financial and credit activity: problems of theory and practice. Vol 4, No 35. 440-448. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.222518>

ція, але стосовно ВВП на душу населення, рівень зростання якого нижче від зростання населення в регіоні. Крім того, модель для Південної Азії єдина, яка містить низький коефіцієнт детермінації, що не визначає фактори ВВП на душу населення та індекс виробництва продукції як визначальні для рівня поширеності недоїдання в регіоні.

Значний вплив на геополітичну нестабільність мало повномасштабне військове вторгнення росії на територію України, що суттєво вплинуло на здатність останньої повноцінно виробляти та експортувати низку товарних груп, країни та окремі митні території з метою формування критичних резервів національної продовольчої безпеки вдалися до запровадження численних нетарифних заходів регулювання торгівлі сільськогосподарською продукцією, і навіть повної заборони експорту таких товарів. Адже багато країн вже зазнали серйозних економічних наслідків повномасштабного російського військового вторгнення в Україну. Ці дві країни є основними експортерами сільськогосподарської продукції та викопного палива, тож перебої з постачанням цих товарів і пов'язані з цим стрибки цін уже відчуються по всьому світу. Оскільки країни Чорноморського регіону є важливими експортерами добрив, дефіцит і підвищення цін можуть призвести до зниження врожайності в багатьох регіонах світу. Це може призвести до того, що ціни на продукти харчування сягнуть нових максимумів^{23, 24}.

Війна в Україні є трагедією для кожного українця. Водночас її наслідки, зокрема економічні, мають глобальний прояв^{25, 26}. Ситуація ускладнюється тим, що війна завдала удару по економічній системі, яка не встигла відновитись після рецесії, спричиненої пандемією covid-19. Основний тягар руйнувань відчуває на собі сам народ України, але втрати, пов'язані зі скороченням торгівлі та виробництва, ймовірно, відчують на собі люди в усьому світі через підвищення цін на продовольство і енергоносії та зменшення доступності товарів, які експортує Україна, що вже спровокувало суттєву гуманітарну кризу. При цьому найуразливішими є країни з низьким рівнем доходу на душу населення, оскільки в їх межах, як правило, населення витрачає більшу частину своїх доходів на продукти харчування порівняно з розвиненими країнами. Із макроекономічної позиції вищі ціни на продовольство та енергоносії призведуть до зменшення реальних доходів і глобального попиту на імпорт. Водночас торговельні витрати у найближчій перспективі про-

²³ FAO Global Food Crisis Report 2022. – URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9997en/>

²⁴ The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. URL: <https://www.fao.org/publications/sofi/2022/en/>

²⁵ EU Ambassadors Annual Conference 2022: Opening speech by High Representative Josep Borrell. 10.10.2022 Brussels. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en

²⁶ Roach Stephen S. Deglobalization's China Wild Card. Project Syndicate. Jul 25, 2022. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-hit-hard-by-slowing-world-trade-by-stephen-s-roach-2022-07>

довжати зростати через санкції, експортні обмеження, різний логістичний збір і високу вартість на енергоносії²⁷. Як наслідок, в економічній площині війна матиме більший прояв щодо світової торгівлі у 2022 р., ніж глобального ВВП. Скорочення внутрішнього валовий продукт, крім України та Росії, ймовірно, буде спостерігатися здебільшого у країнах Європи, враховуючи географічну близькість регіону і його залежність від російських енергоресурсів. Це може вплинути на стабільність політичної системи.

Хоча частка України у загальному обсязі світовій торгівлі та виробництва відносно невелика, проте її інтеграція у міжнародні сільськогосподарські ринки є досить сильною. Вітчизняний аграрний сектор – потужний експортер сільськогосподарської продукції, включно з основними продуктами харчування. За період 2018–2020 рр. український експорт насіння соняшнику, кукурудзи та пшениці становив 38, 10,6 і 7,2 %, відповідно, у межах світового ринку (Україна посіла перше, четверте і п'яте місце у рейтингу експортерів). Ризики дестабілізації особливо високі на світовому ринку пшениці, що обумовлено двома першочерговими причинами. По-перше, сумарна частка експорту пшениці Росії та України становить приблизно чверть загальносвітового обсягу. По-друге, 15 лютого Росія запровадила нову квоту на експорт зернових культур до країн, що не входять до Євразійського економічного союзу (ЄАЕС). Отже, перебої у виробництві та експорті української пшениці ще більш загострили досить складну ситуацію у межах зазначеного сектору. Найуразливішими до зазначених кризових явищ наразі є Гамбія, Ліван, Республіка Молдова, Джибуті, Лівія та Туніс, обсяг загального імпорту пшениці з України яких сягав понад 40 %. Через велику імпортозалежність від вітчизняного виробництва вони можуть зіткнутися із труднощами швидкого переходу на альтернативні джерела експорту, що, вірогідно, призведе до дефіциту поставок у короткостроковій перспективі. Збір поставок зазначених товарів спричинили різке зростання цін. Зокрема, вартість пшениці збільшилась на понад 40 % з початку війни (при цьому ціни на ф'ючерси зросли більш ніж на 60 %). Ціни на продукти харчування, такі як рис і кукурудза, внаслідок перебоїв у виробництві та того, що вони є товарами-субститутами стосовно пшениці, характеризуються також подібною тенденцією. При цьому зростання втручання у торговельну політику з боку держави веде до підвищення ситуації. Експортні обмеження ще більше скорочують світову пропозицію, тоді як заходи з лібералізації імпорту та субсидії збільшують попит. Вищі ціни на продовольство завдають найбільшої шкоди нетто-імпортерам – переважно країнам із ни-

²⁷ Yatsenko Olha, Tsygankova Tetiana, Tananaiko Tetiana, Zavadska Yuliia, Irynychyna Inna, Horbachova Iryna (2022). Economization of diplomacy and modernization of global trade policy within geopolitically unstable environment. Modern foundations of economics, management and tourism: Collective Monograph (ISBN - 979-8-88757-558-2). – USA. – Publisher: Primedia eLaunch LLC. P. 130.

зким і середнім рівнем доходу в Африці на південь від Сахари (Ботсвана, Зімбабве) і на Близькому Сході (Алжир, Туніс), – поглиблюючи бідність у світі^{28, 29}.

Регресійні моделі у поєднанні з експертними та авторськими прогнозами дозволяють спрогнозувати рівень поширеності недоїдання на наступні роки (рис. 3). Згідно з прогнозом абсолютно у всіх регіонах та світі очікується поступове зменшення рівня поширеності недоїдання серед населення.

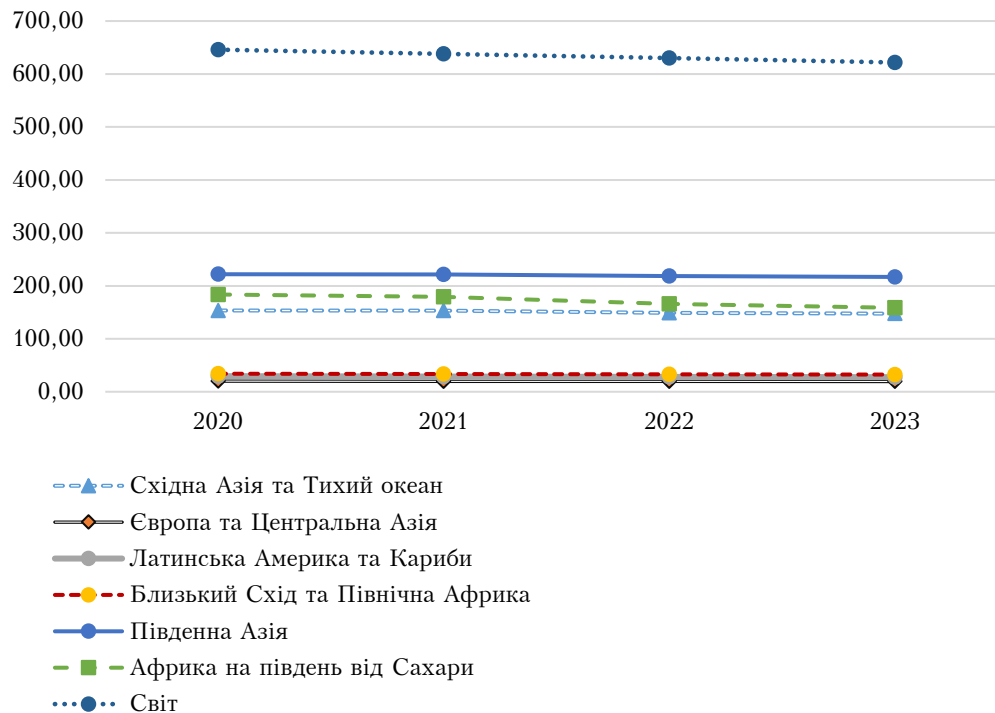

Рис. 3. Прогнозовані значення поширеності недоїдання до 2023 р., млн осіб

Джерело: розраховано авторами на основі ^{30, 31}.

²⁸ World Bank Group : web site. URL: <https://data.worldbank.org/>

²⁹ The crisis in Ukraine: implications of the war for global trade and development URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099750104252216595/pdf/IDU0008eed66007300452c0beb208e8903183c39.pdf>

³⁰ FAO Global Food Crisis Report 2022. – URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9997en/>

³¹ The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. URL: <https://www.fao.org/publications/sofi/2022/en/>

Прогнозовано, що до 2023 р. очікується зменшення поширеності недоїдання у всіх регіонах світу, зокрема, найвищий темп зменшення поширеності недоїдання очікується у Латинській Америці та на Карибах, а найнижчий – у Європі та Центральній Азії (рис. 3). В абсолютній цифрі у світі очікується зниження кількості голодуючих до 622 млн осіб, що майже на 11 % менше порівняно з 01.01.2020.

Питання про те, кому більше вигідна лібералізація, лишається в центрі дискусії багатьох науковців. І якщо для розвинених країн лібералізація торгівлі має однозначні переваги, то для країн, що розвиваються, лібералізація торгівлі несе крім можливостей для розвитку також і певні загрози, які у разі неправильної торговельної політики можуть негативно вплинути на продовольчу безпеку країни (табл. 5). У дослідженні визначено чотири можливі сценарії впливу лібералізації торгівлі сільськогосподарськими товарами для країн, що розвиваються, та встановлено, що, у разі поєднання внутрішніх сильних сторін і зовнішніх можливостей продовольча забезпеченість буде зростати дуже швидкими темпами і для реалізації такого сценарію країні, що розвивається, варто мати чіткий план щодо використання усіх можливостей від інтеграції та допомогти своєму аграрному сектору вийти на нові ринки збуту для примноження їх прибутку та економічного зростання країни.

Місце торговельної політики країн у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми важко переоцінити, адже вона відіграє ключову роль у здійсненні країною міжнародної торгівлі³². Наразі у світі виробляється достатня кількість харчових продуктів, щоб забезпечити їжею усіх голодуючих, проте в зв'язку з різними причинами, такими як стабільність постачання їжі, доступ до неї, можливість використання та її наявність, в світі все ще залишаються голодними майже 800 млн осіб. Саме тому міжнародну торгівлю розглядають як один з найефективніших способів розв'язання глобальної продовольчої проблеми, адже вона може посприяти вирішенню кожної з названих причин.

Сучасні інтеграційні процеси за кілька останніх десятиліть показали, що лібералізація торгівлі прямо пропорційно впливає на покращення продовольчої безпеки. Зокрема, значна кількість емпіричних досліджень підтверджує, що обдумана торговельна політика спрямована на лібералізацію торгівлі приносить вигоди для усіх країн-учасників і в змозі не тільки покращити продовольчу безпеку країн, а й підвищити економічний стан країни. Що стосується країн, що розвиваються, то вони повинні бути обережнішими в інтеграційних питаннях і мати чіткий план з розвитку аграрної сфери та виходу на нові ринки збуту, але саме через міжнародну

³² Tsygankova T. M., Obolenska T. Y., Yatsenko O. M., Lyskova L. M. (2020) Priority formats of trade integration of countries. Financial and credit activity: problems of theory and practice. Vol 3, No 34. 460-469. Режим доступу до ресурсу: <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/2979>

торгівлю ці країни мають можливість прискорити вирішення продовольчої проблеми в країні та посприяти її економічному зростанню.

Таблиця 5

**SWOT-АНАЛІЗ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ
ДЛЯ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ**

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ

ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	Можливості (O) 1. Розширення ринків збуту національних товарів. 2. Залучення іноземних інвестицій.	Загрози (T) 1. Збільшення конкуренції на внутрішньому ринку 2. Обмежений вихід вітчизняних товарів на ринок країн-партнерів.
	Очікування (S + O): Покращення продовольчої забезпеченості країни, економічне зростання, поглиблення спеціалізації та підвищення продуктивності виробництва товарів, створення нових робочих місць.	Очікування (S + T): Незначне зниження продовольчої забезпеченості або незмінний її стан, зростання попиту на імпорту продукцію на внутрішньому ринку, незначна товарна та географічна диверсифікація вітчизняного експорту.
Сильні сторони (S) 1. Порівняльні переваги у виробництві окремих товарів. 2. Наявність відносно дешевої робочої сили. 3. Наявність науково-технологічного потенціалу.		
Слабкі сторони (W) 1. Низька конкурентоспроможність товарів. 2. Низькі показники у соціальних, політичних та економічних рейтингах	Очікування (W + O): Підвищення продовольчої забезпеченості за рахунок підвищення купівельної спроможності домогосподарств, збільшення експорту товарів, унеможливлення поглибленої співпраці та більш швидкого економічного зростання	Очікування (W + T): Погіршення продовольчої забезпеченості країни, загострення конкуренції на внутрішньому ринку між іноземними і національними товаровиробниками, зниження економічного рівня країни

Джерело: розроблено авторами.

Сучасний стан продовольчої безпеки в Узбекистані

Кожна країна може уявити свою економіку тільки з сільським господарством. Отже, сільське господарство є однією з провідних галузей економіки Узбекистану, і в 2018 р. частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті Узбекистану становила 28,8 %³³. У 2018 р. 53,2 % продукції сільського господарства становила продукція рослинництва, 46,8 % – тваринництва. У 2017 р. у сільському господарстві було зайнято

³³ Складено автором за даними Державного комітету статистики Республіки Узбекистан

3,7 млн осіб, або 27,2 %, сільського населення. У сільській місцевості проживає майже половина населення країни. Станом на 1 січня 2019 р. в Узбекистані проживає 33,25 млн осіб, 51 % з яких проживають у сільській місцевості³⁴.

Головною метою реформування аграрного сектору кожної країни є досягнення незалежності у постачанні продуктами харчування, що має важливе соціально-економічне значення. Потреба в самозабезпеченні продуктами харчування є однією з умов збереження незалежності, економічної безпеки та соціальної стабільності країни.

Після здобуття незалежності Узбекистан вжив заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки у двох сферах:

- розширення сільських територій і виділення нових;
- перегляд складу посівів.

Продовольча політика уряду також передбачає самозабезпечення картоплею, фруктами та овочами. Належне забезпечення населення продукцією тваринництва та рослинною олією, створення необхідної бази для переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, а також формування достатніх запасів основних продуктів харчування, забезпечення стабільності роздрібних цін на них, зменшення обсягів імпорту продуктів також є важливими напрямками продовольчої безпеки.

З метою подальшого забезпечення продовольчої безпеки країни, наповнення ринку якісними, безпечними та доступними продуктами харчування, підвищення купівельної спроможності населення, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та розвитку здорового конкурентного середовища, а також ліквідації існуючих системних проблем у цій сфері з 1 лютого 2018 р. скасовано спеціальні митні, податкові та інші пільги, які надавалися суб'єктам підприємницької діяльності у разі ввезення до Республіки Узбекистан продовольчих товарів, а також інші преференції.

Регулювання та спрощення експортно-імпортних операцій у країні прогресує, але серйозні системні проблеми, такі як нездорова конкуренція, монополізація імпорту продуктів харчування окремими суб'єктами господарювання, штучний дефіцит, необґрунтоване підвищення цін на деякі товари, зберігаються, а це створює умови для отримання додаткових пільг.

Домінуванню на ринку окремих імпортерів сприяло надання їм індивідуальних пільг і преференцій, створення ексклюзивних умов для їх діяльності, що обмежує доступ інших підприємств на ринок.

Результати та обговорення

Нинішня ситуація в цій сфері знижує ділову активність та інвестиційну привабливість Узбекистану, серйозно підбиваючи репутацію краї-

³⁴ Звернення Президента Республіки Узбекистан Ш.М. Мірзієєва, до Олій Мажлісу. Звіт від 28 грудня 2018 р. «Халк со'зі» № 271-272 29 грудня 2018 р.

ни на міжнародній арені. З метою усунення цих питань, за Указом Президента Республіки Узбекистан «*Mamalakatning oziq-ovqat xavfsizligini yanada ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida*» від 16.01.2018 ПД-5303, подальше забезпечення продовольчої безпеки країни, наповнення ринку якісними, безпечними і доступними продуктами харчування, зміцнення купівельної спроможності населення, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та розвиток здорового конкурентного середовища, а також існуючі системні проблеми в цій сфері:

- скасування з 1 лютого 2018 року індивідуальних митних, податкових та інших пільг, а також інших преференцій, що надаються окремим суб'єктам господарювання при ввезенні в Республіку Узбекистан продовольчих товарів;

- прийняття урядом рішень про надання певних митних, податкових та інших пільг, а також інших преференцій окремим суб'єктам господарювання при ввезенні в країну продуктів харчування;

- комплексні заходи щодо пошуку та залучення продуктових перевізників, створення їм рівних умов для виходу на ринок, укладання договорів, сприяння транспортуванню та зберіганню імпортової продукції, а також повного задоволення потреб населення в якісних, доступних продовольчих товарах; розвиток інших видів діяльності;

- організація сучасного високотехнологічного, енергоефективного обладнання спеціалізованих складських будівель, складів, морозильних камер, переробки та пакування харчових продуктів в усіх регіонах країни на умовах державно-приватного партнерства³⁵.

Відповідно до Указу Президента Республіки Узбекистан «Про заходи щодо подальшого забезпечення продовольчої безпеки країни» від 16.01.2018 PD-5303, з 1 лютого 2018 р. набрали чинності нові правила:

- скасовано заборону на продаж (купівлю) товарів народного споживання на республіканських товарних біржах;

- до 1 січня 2020 р. виробники цукру будуть звільнені від сплати податку на додану вартість в частині обсягів виробництва з імпортової сировини;

- ліцензія на оптову торгівлю з продажу (купівлі) товарів народного споживання на відкритих електронних торгах на товарних біржах не потрібна;

- при отриманні ліцензії на оптову торгівлю в розмірі не менше від 3500 мінімальних заробітних плат, з яких необхідний статутний фонд у розмірі не менше від 1200 мінімальних заробітних плат;

- імпорт соціально значущих продовольчих товарів за рахунок коштів Фонду стабілізації цін на внутрішньому споживчому ринку (надалі –

³⁵ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 16, 2018 PF-5303 "On measures to further ensure the food security of the country."

Фонд) здійснюється у виняткових випадках і лише через товарні біржі, у тому числі відкриті біржі іноземних валют;

– на Єдиному інтерактивному порталі державних послуг Республіки Узбекистан щомісячно публікується детальна інформація про планові закупівлі продуктів харчування, надходження та витрати Фонду³⁶.

Пандемія коронавірусу, яка сколихнула світ, впливає не лише на Узбекистан, а й на економіку розвинених країн. Коронавірус створив загрозу світової економічної кризи. Імовірність глобальної економічної кризи в найближчі 12 місяців становить 43 %. Кількість пацієнтів, інфікованих коронавірусом covid-19, спочатку виявлених у Китаї, різко впала. Однак за межами Китаю – в інших частинах світу – на момент написання статті географія передачі вірусу все ще розширювалася з кожним днем. Крім того, спостерігається різке зниження активних індексів на світових фінансових ринках. Іншими словами, коронавірус covid-19 проник в організм людини, її економічне життя та світові фінансові ринки.

Глобальні напрями забезпечення продовольчої безпеки

В умовах глобальної нестабільності все актуальнішим питанням, яке постає перед багатьма країнами та світовою спільнотою загалом, є забезпечення сталого розвитку економіки та стійкості до зовнішніх факторів. Це питання додатково посилюється пандемією, викликаною covid-19, яка виокремила найуразливіші сфери в кожній країні та винесла їх на першочерговий план для вирішення. Однією з таких є аграрна сфера, що займає ключову ланку у сталому продовольчому забезпеченні населення. Також значний вплив на геополітичну нестабільність мало повномасштабне військове вторгнення росії на територію України, що може спровокувати і посилити глобальну продовольчу та енергетичну кризи.

Основні напрями забезпечення продовольчої безпеки та сприяння вирішенню глобальної продовольчої проблеми, які наразі використовуються, показали недосконалість в умовах додаткових криз. Тому необхідним є модернізація поточних і пошук нових напрямів розв'язання глобальної продовольчої проблеми в контексті методів та інструментів міжнародної торговельної інтеграції на глобальному рівні, які зможуть ефективно відповісти на нові кризові явища.

Наразі до найефективніших методів розв'язання глобальної продовольчої проблеми у контексті агровиробництва на глобальному рівні, які слід продовжувати здійснювати для належного розвитку цієї сфери, слід віднести:

– допомога фермерам, особливо сімейним, стати ефективнішими у виробництві їх продукції. Це може бути забезпечено за допомогою систем-

³⁶ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 16, 2018 PF-5303 "On measures to further ensure the food security of the country."

ного підходу, який включатиме інвестиції в інфраструктуру та освіту, забезпечення реєстрації земельних ділянок та прав власності, підтримку досліджень для збереження дефіцитних ресурсів та сприяння агробіорізоманіттю. Крім того, для окремих категорій населення необхідно підготувати програми забезпечення, такі як схеми соціального страхування та прямі виплати;

- припинення субсидування та будь-якої іншої допомоги від уряду виробникам сільськогосподарської продукції, яка спотворює ринок. Підвищення доходів фермерів за рахунок встановлення високих цін всередині країни та торгових бар'єрів, що утримують імпорт, має тільки короткотерміновий ефект, який в кінцевому результаті призведе до зростання цін для споживачів, посилить тиск на природні ресурси та біорізоманіття, а також посприє збільшенню викидів парникових газів;

- закріплення усіх необхідних правил і реформ на міжнародному рівні та створення дієвого механізму регулювання та контролю за їх виконанням.

Важливим кроком на шляху до забезпечення справедливої конкуренції у сфері агровиробництва та торгівлі сільськогосподарськими товарами була Угода Світової організації торгівлі про сільське господарство, укладена в 1995 р. Метою Угоди було спрощення доступу до ринків сільськогосподарської продукції та зменшення субсидії виробникам сільськогосподарської продукції, надання яких викривлює торгівлю^{37, 38}. Угода СОТ про сільське господарство посприяла значному зростанню торгівлі сільськогосподарськими товарами і це був своєрідний перший крок у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми.

Умови, передбачені Угодою, давали значні можливості для впливу на аграрну сферу і зовнішню торгівлю країн – учасниць СОТ, але з часом виявилось, що розвинені країни отримують більше вигоди від цієї Угоди, ніж країни, що розвиваються. Насамперед це виявилось у внутрішній підтримці аграрної сфери, яка повинна була зменшитися за рахунок скорочення субсидій «жовтої скриньки», проте розвинені країни збільшили два інші види субсидій, в результаті чого збільшилася загальна внутрішня підтримка сільського господарства. Крім того, субсидування експорту залишилося і надалі високим, адже розвинені країни скоротили бюджетні витрати на 36 %, а загальна кількість експорту покривається субсидіями на 21 %. Тому другим кроком, який нівелює прогалини Угоди про сільське господарство, повинні були виступити результати Дохійського раунду переговорів у рамках СОТ.

³⁷ Переговори Дохійського раунду СОТ: питання, що стосуються сільського господарства / Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. 2015. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/5.WTO_Doha_Round_Negotiation.pdf

³⁸ Угода СОТ про сільське господарство. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005#Tex

У межах цих переговорів ключові питання щодо сільського господарства стосувалися зменшення внутрішньої підтримки виробництва, зниження тарифів на імпорту продуктів харчування та скорочення експортних субсидій. Очікувалося, що розвинені країни зменшать субсидії для власних сільськогосподарських виробників, що дуже викривлює торгівлю, а країни, що розвиваються, зможуть підтримувати свою сільськогосподарську сферу у такий спосіб, щоб не шкодити іншим країнам^{39, 40}. Проте Дохійський раунд затягнувся і розробка угоди, яка задовольнить усіх країн – членів СОТ, виявилася майже неможливою. Крім того, відбулося багато змін на світовому ринку: збільшилася кількість двосторонніх торговельних угод; відчутну роль у торгівлі товарами агропромисловості почали займати Бразилія, Індія та Китай; у деяких країнах, що розвиваються, почалась масова внутрішня підтримка аграрного сектору; у розвинених країнах змінився тип внутрішньої підтримки та інше⁴¹. Усі ці нюанси вплинули на перемовини і заблокували їх на рівні невирішеності. Багато науковців дотримуються думки, що відновити Дохійський раунд і завершити його бажаними результатами складно, тож найкращим буде рішення про початок нового раунду, який врахує усі сучасні тенденції і посприє вирішенню глобальної продовольчої проблеми.

Основні заходи, які варто вжити СОТ для початку нового раунду переговорів та покращення продовольчої безпеки у країнах з різним економічним рівнем, можна визначити так:

- сприяти регулярному оновленню та консолідації ключових питань щодо сільського господарства на багатосторонній основі, а не здійснювати великі прориви раз на десятиліття⁴²;
- встановити адвалорні тарифи (відсоток від імпортової ціни) та не використовувати спеціальні тарифи (за одиницю товару), які забезпечують більший захист, коли ціни низькі та менший захист, коли ціни високі;
- вирішити проблему асиметричності інформації шляхом підвищення рівня прозорості для усіх членів СОТ щодо політики внутрішньої підтримки сільського господарства та експортних обмежень інших;
- розширити питання до обговорення таким чином, щоб дозволити розвиненим країнам прийняти амбітне скорочення сільськогосподарських тарифів на користь країн, що розвиваються, але з перевагою для перших у інших питаннях⁴³;

³⁹ Elliott K. Food Security in Developing Countries: Is There a Role for the WTO? Center for Global Development. 2015. URL: <https://www.cgdev.org/publication/food-security-developing-countries-there-role-wto>

⁴⁰ Matthews A. Trade rules, food security and the multilateral trade negotiations. *European Review of Agricultural Economics*. 2014. P. 511–535. DOI: 10.1093/erae/jbu017

⁴¹ Bouët A., Laborde D. Food security and international trade. International Growth Centre. 2017. URL: <https://www.theigc.org/blog/food-security-international-trade/>

⁴² Ibid.

⁴³ Josling T. The WTO, Food Security and the Problem of Collective Action: Conference on Food Price Volatility, Food Security and Trade Policy, 18-19 September 2014. World Bank, Washington, DC, 2014

– розробити правила міжнародної торгівлі, які сприятимуть агробіорізноманітності ферм, та стимулювати діяльність найбільш агробіорізноманітних ферм шляхом зниження експортних тарифів, тим самим підтримуючи невеликих фермерів, які перебувають у соціально, економічно та екологічно небезпечному середовищі;

– продовжити пошуки дієвого механізму захисту, який би дозволив країнам, що розвиваються, знизити граничні тарифні ставки, не побоюючись стрибка імпорту, що може негативно вплинути на внутрішнє виробництво⁴⁴.

Кожен із цих заходів окремо та усі загалом можуть відіграти ключову роль не тільки у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства на міжнародному рівні, але підвищенню продовольчої забезпеченості у кожній з країн світу.

Вагома роль України у розв’язанні глобальної продовольчої проблеми є вкрай суперечливою, адже, з одного боку, конкурентні переваги країни на міжнародному ринку агро товарів забезпечуються латентним потенціалом їх виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, проте, з другого боку, ресурсна орієнтація українського експорту, яка характеризується непостійним попитом і значною ціновою мінливістю, та низька конкурентоспроможність агро товарів унеможливорює подальший належний розвиток аграрної сфери. Тому тільки за умови розвитку аграрного сектора відповідно до інноваційного типу і проведення ефективної торговельної політики Україна може зайняти лідируючу позицію у глобальному продовольчому забезпеченні. Наявні сприятливі умови та передові позиції на міжнародних аграрних ринках у розрізі окремих товарних груп формують необхідний базис для розвитку аграрного сектору України. Тому пріоритетними напрями розвитку аграрного сектору України може стати: використання латентного потенціалу виробництва агро товарів, який перевищує потреби внутрішнього ринку, запровадження програм розвитку сільських територій та інфраструктури, стимулювання прямих іноземних інвестицій, застосування новітніх технологій та інновацій, інтелектуалізація зовнішньої торгівлі, модернізації й роботизації логістичних процесів, підвищення конкурентоспроможності продукції, стимулювання експорту готової продукції та товарів з високою доданою вартістю, географічна диверсифікація експорту, підвищення рівня внутрішньогалузевої спеціалізації (виробництво зернових та зернобобових культур, кукурудзи на зерно, насіння соняшнику, пшениці, молока, свиней на м’ясо, ріпака, ячменю, яєць курячих, великої рогатої худоби на м’ясо та цукрових буряків) та міжнародної спеціалізації – виробництво органічної агропродовольчої продукції та товарів з високою доданою вартістю (сири, шоколад, цукор тощо).

⁴⁴ Fernandez-Wulff P. International Trade and Food Security: Can Agrobiodiversity Reconcile Both? United Nations Peace and Progress. №1 (1). P. 18-32

Поточні кризи, викликані пандемією внаслідок covid-19 та повномасштабним військовим вторгненням російської федерації в Україну, наглядно розкрили проблемні місця у сфері продовольчої безпеки країн та загострила увагу на продовольчих ланцюгах поставок і наслідках, які пов'язані зі збоєм у їхній роботі, зростанням безробіття, яке призводить до зменшення доходів та бідності значної верстви населення, важливості робочих мігрантів, без яких збори врожаю можуть зазнати загрози та інших проблемних місцях, які потребують негайних заходів по їх ліквідації. Тому запропоновано основні напрями розвитку торговельної інтеграції у глобальному продовольчому забезпеченні, яких варто дотримуватися для зменшення наслідків непередбачуваних криз різних проявів (рис. 4). Зокрема, сприяння регіональній співпраці для рівномірного розподілу продовольства; посилення соціальних програм допомоги найбільш вразливим верствам, які виокремлено в дослідженні у чотири групи: хронічно голодуючі люди, дрібні фермери, діти (з обмеженими можливостями та з малозабезпечених сімей) і люди з регіонів, небезпечних для життя; впровадження інноваційних технологій підвищення продуктивності агровиробництва; стала та результативна підтримка дрібних агровиробників.

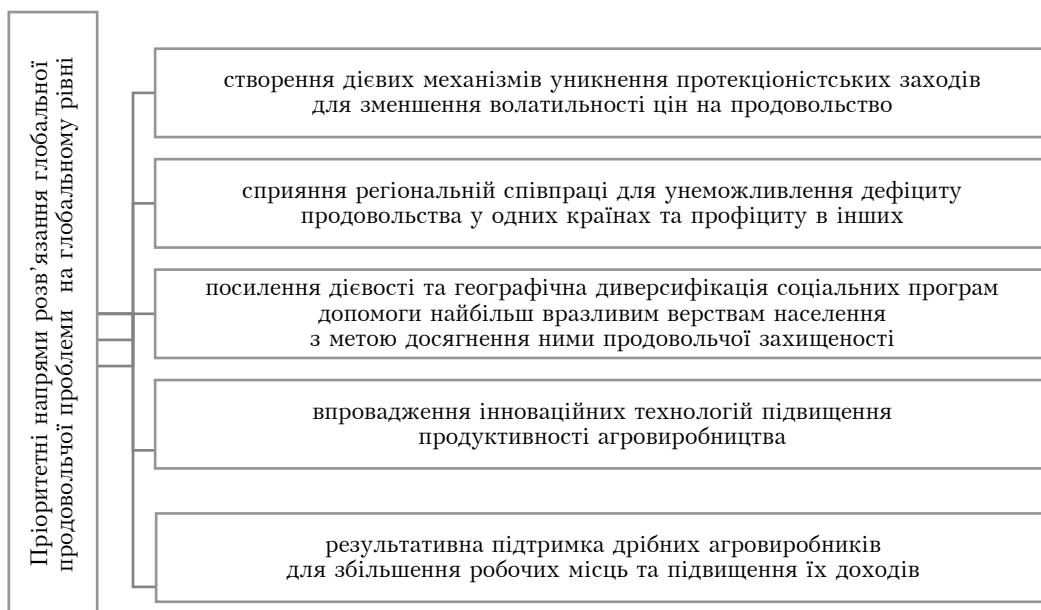

Рис. 4. Пріоритетні напрями розв'язання глобальної продовольчої проблеми в контексті методів та інструментів міжнародної торговельної інтеграції на глобальному рівні

Джерело: власні розробки авторів.

Отже, глобальні виклики та загрози, які виникають перед світовою спільнотою, прямо чи опосередковано впливають на агропродовольчий стан країн та їх продовольчу забезпеченість. За досліджуваний період у майже два десятиліття обсяг експорту сільськогосподарських товарів зазнавав впливу різних факторів, проте крива динаміки обсягу експорту агропродовольчої продукції показує, що коливання були не такими значними, як для загального обсягу експорту товарів. Це підтверджує той факт, що сфера сільського господарства відносно стійка до глобальних проявів нестабільності. Проте поточна криза, викликана пандемією внаслідок covid-19, наглядно розкрила проблемні місця у сфері продовольчої безпеки країни та загострила увагу на продовольчі ланцюги поставок та наслідки, які пов'язані зі збоєм у їх роботі; зростання безробіття, яке веде до зменшення доходів та бідності значної верстви населення; важливості мігрантів-робочих, без яких збори врожаю можуть зазнати загрози та інші проблемні місця, які потребують не просто додаткової уваги, а негайних заходів по їх ліквідації.

Висновок

У контексті сталого економічного розвитку глобальна продовольча проблема посідає ключову роль, адже, з одного боку, вона породжує серйозні виклики на шляху до сталого економічного розвитку людства, проте, з другого боку, лише стабільний економічний розвиток може стати запорукою подолання проблеми голоду та недоїдання у світі. Центральне місце продовольчої проблеми серед усіх глобальних проблем людства спричинює критичну необхідність її вирішення для досягнення глобальних "Цілей 2030", адже продовольча забезпеченість виступає їх основою взаємопов'язаності. Ключові причини посилення глобальної продовольчої проблеми згруповано у такий спосіб: економічні – низький рівень життя та крайня бідність населення, недостатні темпи економічного зростання, несправедливість світових умов торгівлі продовольством, неефективне державне управління; екологічні – зміна кліматичних умов, екстремальні погодні явища, зменшення родючості орних земель, виснаження сільськогосподарських ресурсів та забруднення води; соціальні – кваліфікаційно-технологічна неспроможність до сучасного ведення агробізнесу, збройні конфлікти та війни, особливо небезпечні захворювання.

Регулювання ринку товарів агровиробництва та забезпечення продовольчої безпеки для населення здійснюється на глобальному, міждержавному, національному, місцевому, соціальних груп населення та сімейному рівнях. Зокрема, на глобальному рівні виокремлено міжнародні організації універсальної дії та спеціалізовані міжнародні організації розв'язання глобальної продовольчої проблеми. Ключове місце серед міжнародних організацій універсальної дії належить Світовій організації торгівлі, яка вбачає розв'язання глобальної продовольчої проблеми саме

через міжнародну торгівлю. Вагому значущість також відіграють неформальні коаліції та угруповання, такі як Кернська група, G-20 і G-33. Для комплексного та системного моніторингу ефективності міжнародної торговельної інтеграції в контексті забезпечення продовольчої безпеки країн-учасниць запропоновано матричний формат впливу міжнародної торговельної інтеграції на розв'язання глобальної продовольчої проблеми за інтеграційно-інструментальним та продовольчо-цільовим векторами.

Продовольчий стан країн визначено за здатністю країни не лише за рахунок власних ресурсів забезпечити продуктами харчування потреби населення країни, а й з активним використанням переваг міжнародного співробітництва, зокрема, імплементації окремих аспектів аграрної політики розвинених країн у політику країн, що розвиваються, що посприє не тільки зростанню врожайності, покращенню продовольчої забезпеченості країни, а й досягненню більшої частки у експорті товарів на глобальному ринку та покращенню економічної безпеки країни загалом. Розраховано усереднені показники врожайності основних груп товарів у різних країн дозволили встановити, що крім розвинених країн, високі показники врожайності показали також деякі з країн-лідерів з експорту сільськогосподарських товарів, такі як Бразилія, Індонезія та Мексика. Це є результатом ефективного ведення сільського господарства за допомогою аграрної політики, що включає підтримку сфери агровиробництва з боку держави, залучення іноземних інвестицій та імплементація результатів науково-технічного прогресу в усі стадії сільськогосподарського виробництва. Для оцінки впливу виробництва агротоварів та економічного стану в країні на поширеність недоїдання використано модель множинної регресії. За результатами встановлено обернену залежність між рівнем недоїдання та показниками індексу виробництва продукції і ВВП на душу населення, тобто стале економічне зростання та агровиробництво чинять прямий вплив на зменшення поширеності недоїдання. Крім того, до 2023 р. очікується зменшення поширеності недоїдання у всіх регіонах світу, зокрема, найвищий темп зменшення поширеності недоїдання очікується у Латинській Америці і на Карибах, а найнижчий – в Європі та Центральній Азії.

Виходячи з викладеного, зроблено такі висновки щодо негативного впливу коронавірусу на світову економіку.

Більше половини світових експертів, або 57 %, прогнозують, що зростання світового ВВП цього року знизиться на 0,5 п.п., а 20 % з них скоротять цей показник на 1,0 п.п.

– Очікується, що вірус матиме значний вплив у країнах, в яких коронавірус широко поширений, таких як Китай, Іран, Італія та Південна Корея. Навпаки, очікується, що Іран зазнає найсерйозніший «економічний шок» через слабкі системи охорони здоров'я та заходи уряду, які довго відкладалися.

– Коронавірус – це загроза світовій економічній кризі. Імовірність глобальної економічної кризи в найближчі 12 місяців становить 43 %.

Отже, це подальше забезпечення продовольчої безпеки країни, наповнення ринку якісними, безпечними та доступними продуктами харчування, підвищення купівельної спроможності населення, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та створення здорового конкурентного середовища, усунення існуючих системних проблем у цій сфері.

Однак, по-перше, вплив коронавірусу на світову економіку можна порівняти зі справжнім штормом. Сьогодні збиток для туризму та ланцюгів постачання настільки серйозний, що уряди повинні вжити значних заходів, щоб запобігти збитку фінансовій системі. По-друге, невдовзі збережеться волатильність на фінансових ринках і учасники ринку також чекають, що в цій ситуації продовжать існування провідні центральні банки. Важливо також розглянути можливість фіскального стимулювання для забезпечення глобального економічного зростання. По-третє, базується на припущенні, що фінансової та глобальної кризи не буде. Останні позитивні тенденції та результати, досягнуті в боротьбі з цією епідемією в Китаї, підтверджують наше припущення. Так, кількість випадків ураження covid-19 у Китаї щодня зменшується (щоденні додаткові випадки ураження). Це свідчить про ефективність боротьби з цією епідемією та про те, що процес перебуває під суворим контролем. Якщо китайський досвід буде застосовано в інших країнах, фінансові ринки незабаром стабілізуються, а ланцюги поставок і глобальний попит поступово відновляться. По-четверте, уряду пропонується прийняти нормативно-правові акти, які передбачають індивідуальні митні, податкові та інші пільги, інші преференції для окремих суб'єктів господарювання під час ввезення продуктів харчування в країну. По-п'яте, необхідно знайти та залучити перевізників продовольчих товарів, створити їм рівні умови для виходу на ринок, укласти договори, надати допомогу в транспортуванні та зберіганні імпортової продукції, повністю задовольнити потребу населення в якісних і доступних продуктах харчування.

Список літератури

1. Address from the President of the Republic of Uzbekistan, Sh.M. Mirziyoyev, to the Oliy Majlis. Report dated December 28, 2018. "Xalq so'zi" No. 271-272 December 29, 2018.
2. Bazaluk, O., Yatsenko, O., Reznikova, N., Bibla, I., Karasova, N., & Nitsenko, V. "International integration processes influence on welfare of country." *Journal of Business Economics and Management*, 23(2), 382–398. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16228>.
3. Boulт A., Laborde D. "Food security and international trade." International Growth Centre. 2017. URL: <https://www.theigc.org/blog/food-security-international-trade/>.

4. Burkovska A., Shebanina O., Lunkina T., Burkovska A. "Ensuring food security in the context of the sustainable development of agriculture." *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. No. 3(44). P.337-345. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.%2030>.
5. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 16, 2018 PF-5303 "On measures to further ensure the food security of the country."
6. Elliott K. "Food Security in Developing Countries: Is There a Role for the WTO?" Center for Global Development. 2015. URL: <https://www.cgdev.org/publication/food-security-developing-countries-there-role-wto>.
7. EU Ambassadors Annual Conference 2022: Opening speech by High Representative Josep Borrell. 10.10.2022 Brussels. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en.
8. Fanzo J. "Ethical issues for human nutrition in the context of global food security and sustainable development." *Global Food Security*. 2015. Vol. 7. P. 15-23. DOI: 10.1016/j.gfs.2015.11.001.
9. FAO. "Crops." FAOSTAT: web site. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>.
10. FAO. "FAO Global Food Crisis Report 2022." URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9997en/>.
11. FAO. "Global Food Crisis Report 2022." URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb9997en/>.
12. FAO. "The State of Food Security and Nutrition in the World 2022." URL: <https://www.fao.org/publications/sofi/2022/en/>.
13. FAO. "The state of food security and nutrition in the world." FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2019. 212 p.
14. Fernandez-Wulff P. "International Trade and Food Security: Can Agrobiodiversity Reconcile Both?" United Nations Peace and Progress. No. 1 (1). P. 18-32.
15. Josling T. "The WTO, Food Security and the Problem of Collective Action: Conference on Food Price Volatility, Food Security and Trade Policy, 18-19 September 2014." World Bank, Washington, DC, 2014.
16. Matthews A. "Trade rules, food security and the multilateral trade negotiations." *European Review of Agricultural Economics*. 2014. P. 511-535. DOI: 10.1093/erae/jbu017.
17. Osaulenko O., Yatsenko O., Reznikova N., Rusak D., Nitsenko V. "The productive capacity of countries through the prism of sustainable development goals: challenges to international economic security and to competitiveness." *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol 2, No 33. P. 492-499. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/207214>.
18. Roach Stephen S. "Deglobalization's China Wild Card." Project Syndicate. Jul 25, 2022. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-hit-hard-by-slowing-world-trade-by-stephen-s-roach-2022-07>.
19. Shebanina O., Golubeva O., Burkovska A., and Radzevicius G. "The investment in the meat sector in the context of food security in Ukraine." *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure*

Development. No. 40(3). P. 393-402. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.37>.

20. Strategy of Actions in five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021. Decree No. 4947 dated February 7, 2017.

21. Tsygankova T. M., Obolenska T. Y., Yatsenko O. M., Lyskova L. M. "Priority formats of trade integration of countries." *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol 3, No 34. 460-469. URL: <https://fkd.ubs.edu.ua/index.php/fkd/article/view/2979>.

22. World Bank Group: web site. URL: <https://data.worldbank>

23. World Bank. "The crisis in Ukraine: implications of the war for global trade and development" URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099750104252216595/pdf/IDU0008eed66007300452c0beb208e8903183c39.pdf>.

24. Yatsenko O., Tsygankova T., Zavadskaya Y., Horbachova I., Khoroshun O. "Globalagro-food market: consumer trends and challenges." *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol 4, No 35. 440-448. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.222518>.

25. Yatsenko, O., Meyers, W. H., Iatsenko, O., & Biletska, I. "Modeling of development processes of bilateral trade and economic integration between countries." *Economic Annals-XXI*: Volume 168, Issue 11-12, Pages: 18-23, June 11, 2018 DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V168-04>.

26. Yatsenko Olha, Tsygankova Tetiana, Tananaiko Tetiana, Zavadskaya Yuliia, Irynychyna Inna, Horbachova Iryna (2022). "Economization of diplomacy and modernization of global trade policy within geopolitically unstable environment." *Modern foundations of economics, management and tourism: Collective Monograph* (ISBN - 979-8-88757-558-2). – USA. – Publisher: Primedia eLaunch LLC. P. 130.

27. Банах О.І. Огляд та аналіз міжнародних та вітчизняних методик оцінювання продовольчої безпеки. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 1-2 (07). С. 94-102.

28. Бібла І.І. Економічна діагностика продовольчого стану країн в умовах глобальної нестабільності. *Вчені записки*. 2021. № 22(1). С. 5-13.

29. Переговори Дохійського раунду СОТ: питання, що стосуються сільськогосподарства / Інститут економічних досліджень і політичних консультацій. 2015. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/5.WTO_Doha_Round_Negotiation.pdf.

30. Раманаускас Ю., Білецька І. Моделювання рівня поширеності недоїдання в регіонах та їх продовольча безпека. *Вчені записки*. 2019. № 20. С. 17-29. DOI: [10.33111/vz_kneu.20.19.01.02.012.018](https://doi.org/10.33111/vz_kneu.20.19.01.02.012.018).

Стаття надійшла до редакції 18 березня 2022 р.

Прийнято до публікації: 28 жовтня 2022 р.

Опубліковано: 15 грудня 2022 р.